

ТВОРЧИСТЬ ІВАНА ЧЕНДЕЯ У КОНТЕКСТІ ПРОЗИ ЗАКАРПАТТЯ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТОЛІТТЯ

Анотація. У статті розглядається творчість І.Чендея в рамках запропонованої автором тематичної класифікації літератури Закарпаття др. пол. ХХ ст. На цій основі виявляються основні соціо-культурні інтереси письменника, його концепція буття в умовах переходу від патріархального до індустріального суспільства.

Ключові слова: закарпатська проза, Іван Чендей, свобода творчості, тематична класифікація.

Resume. I. Chendey's creative works are analyzed in this article in the frame of thematic classification of Transcarpathian literature in the second half of the XX-th century which has been suggested by the author. The main social and cultural interests of the writer, his concept of living in the period of human's transition from patriarchal to industrial society are revealing on this base.

Key words: Transcarpathian prose, Ivan Chendey, freedom of creation, thematic classification.

Визначаючи перспективи розвитку національної літератури в умовах незалежної України, насамперед мусимо без політичних упереджень оцінити літературний доробок письменників, чия творчість сформувала магістральні напрямки національного письменства принаймні в останні десятиліття. Перспективним напрямком наукових досліджень бачимо вивчення творчості так званих „периферійних авторів” – письменників, які жили і творили на отчій землі, своїй малій батьківщині. З цього погляду закарпатська література взагалі виглядає „літературою маргінесу”, адже практично всі закарпатці – члени Національної спілки письменників України – не полишали рідних теренів. З відомих особистостей виняток становлять хіба Шевченківські лауреати літературознавець О.В.Мишанич та поет Д.М.Кремінь.

„Бідний край — гори Карпатські! Але кращого у білому світі немає”, напише ще молодий Іван Чендей в оповіданні „Провесна” [1, 75]. Закарпатські письменники стали виразниками душі краю, „оскільки особливість душі — не тільки те, що вона є матір'ю та місцем народження усієї людської діяльності, а й те, що вона виражає себе в усіх душевних формах та в усіх видах діяльності” [2, 120].

Саме названий феномен дав підстави П.Панчу запропонувати термін „закарпатська новела”. Підтверджують цю думку дослідники закарпатської літератури, зокрема — Ю.Балега, Е.Балла, Н.Вигодованець, І.Вишневський, Л.Голомб, О.Довганич, М.Жулинський, М.Зимомря, О.Ігнатович, М.Ільницький, О.Кевешлігеті, М.Козак, П. Лісовий, В.Марко, В.Микитась, О.Мишанич, В.Панченко, В.Поп, Н.Ребрик, Д.Федака, Н.Ференц, І.Хланта, В.Чумак і зарубіжні дослідники М.Бабота, М.Мушинка, М.Роман, О.Рудловчак та інші.

Літературний процес органічно пов'язаний із суспільним життям, яке, власне, й визначає творчі

інтереси автора. Як зазначає відомий дослідник філософії літератури М.К.Гей, „поняття художньої правди не піддається розкриттю у своєму внутрішньому змісті, поки не буде зрозуміло його генеза на засадах подібності, що виникає між життям і мистецтвом” [3, 233].

Запорукою самореалізації письменника є свобода творчості, яка в широкому розумінні можлива лише за умов демократичного суспільства. Звичайно, митець може успішно прислужитися політичному режиму, але час неодмінно визначить справжню цінність творів, кон'юнктура, як правило, швидко забувається, оскільки всяка політична система неодмінно самореформується і, відповідно, вимагає створення свого нового і більш привабливого образу. Так, література „хрущовської відлиги” фактично перекреслила „вершинні досягнення” літератури сталінського періоду. У сучасного молодого читача викликають здивування хвалебні оди вождям, партії, передовикам соціалістичного будівництва тощо. Запропонований державою „єдиновірний творчий метод соцреалізм” вимагав створення зразків, які б пропагували ідею соціалістичного будівництва. В руслі „соцреалізму” опинилася після 1945 року і література Закарпаття.

У сучасних науковців недаремно викликає інтерес література радянського періоду. Вона цікавить не тільки літературознавців, а й філософів, психологів, етнологів. Оцінюючи творчість письменників, мусимо насамперед вникнути у притаманні часові політичні, соціо-психологічні, культурні та економічні умови, в яких довелось творити авторів, вникнути у його психологічний стан, пов'язаний з виникненням тем, художніх образів.

Роки активної творчої діяльності Івана Чендея припадають на радянський період. П.Скунць називає письменника класиком української літератури радянського періоду, але застерігає при

цьому на неоднозначності оцінки творчості письменника [4, 114].

Дослідження творчого спадку Івана Чендея, як і всієї літератури радянського періоду, не можна здійснювати за традиційними схемами. Складність оцінки творчості автора, який пише про сучасників, у тому, що він сам є учасником соціокультурного, політичного та економічного процесу, і закономірно, що його суб'єктивне ставлення до реалій життя може *співпадати* — *не співпадати* з загальноприйнятими оцінками. Чендей на власній долі відчув, що таке класовий поділ суспільства, бідність і соціальна несправедливість, тому звернення до теми минулого цілком закономірне. Він радо сприйняв і всі переваги радянської доби, а водночас не оминув увагою процесів руйнування моралі, духовних цінностей, що їх заперечувала партійна ідеологія.

У період боротьби з п'янством Іван Чендей видає роман „Скрип коліски”, де засуджує це соціальне зло. Користуючись традиційною схемою аналізу художнього твору, можемо сказати, що письменник відгукнувся названим твором на постанову партії про боротьбу з п'янством, його герой і т.д. Такий підхід є просто вульгарним, не науковим. П'янство, як соціальне зло засуджувалося ще з часів Езопа, а в закарпатській літературі це одна з вагомих тем, зустрічаємо її в творчості О.Духновича, О.Маркуша, Ф.Потушняка. Для І.Чендея образ п'яниці традиційний. В оповіданнях, повістях, романах письменник постійно доводить, що п'янство позбавляє людину здатності до мислення, руйнує душу, як то бачимо на прикладі сільського голови Івана Каламаря у повісті „Іван” чи талановитої народної музикантки Цимболані.

Іван Чендей належить до кола традиційних реалістів, власне, за кожним образом вбачається прототип. Спирання на прототипів дуже часто закінчувалося для Івана Чендея різноманітними нападками з боку останніх.

Перевага реалізму в тому, що автор, спираючись на прототипів, оберігає себе від випадкового героя, прагне скорочення дистанції між правдою художньою і правдою життя. Це робить літературу реалізму неповторною і цікавою поза часом.

За останні 60 років закарпатська проза пройшла нелегкий шлях ідейно-тематичних, стильових пошуків. За цей час було видано більше тисячі книг закарпатських прозаїків в Ужгороді, Києві, Москві, чимало кращих творів побачили світ у перекладах російською, угорською, чеською, словацькою, литовською та іншими мовами. Вже цей факт свідчить, що крайова література на Закарпатті далеко не „література маргінесу”.

Проаналізувати такий значний масив епосу нелегко. Тому для зручності аналізу ми запропонували виділити окремі тематичні групи і на цій основі узагальнити художньо-естетичні характеристики, загальні тенденції формування художнього образу і літературного героя.

Запропонована тематична класифікація літератури Закарпаття ХХ століття реалізована нами у книзі „Письменники Срібної Землі” [5].

У цьому ж контексті намагаємось визначити і місце творчої спадщини Івана Чендея.

Тематична класифікація (особливо при розгляді літературного доробку за відносно значний відрізок часу) умовна, має ряд недоліків. Твори писалися різними авторами, в різних соціополітичних умовах, що не могло не позначитися на їх проблематиці, естетичних характеристиках, глибині філософського розуміння буття, стилях і напрямках, до яких тяжіли автори.

Не претендуючи на всеосяжність, бачимо в крайовій епічній літературі наступні тематичні групи: 1) теми колективізації та індустріалізації краю, життя колгоспного села, екології — ці групи близькі за способом ідейно-художнього зображення дійсності; 2) теми суспільно-політичного розвитку Закарпаття у першій половині ХХ століття, боротьби з фашизмом (фронти, партизанські загони, підпілля); 3) історичні романи про Давню Русь; 4) соціально-побутова тематика; спільне — зображення авторами складних процесів переходу від традиційно-патріархального устрою життя до індустріального суспільства; 5) теми урбанізації, духовного світу сучасників, формування особистості в умовах Незалежності.

1. Теми колективізації та індустріалізації краю, життя колгоспного села, екології

Зазначена тематика якнайбільше відповідала тим завданням, які поставила комуністична ідеологія перед закарпатською літературою відразу після воз'єднання краю з УРСР. У 1946 р. створено філію Спілки письменників. У липні 1948 р. виходить постанова бюро обкому КП(б)У „Про роботу Закарпатського філіалу Спілки радянських письменників України”. У ній відзначено, що письменники мало використовують „все предоставленне им возможности — книжное издательство, областные газеты”. Рекомендовано відряджати літераторів у колгоспи, на заводи і фабрики, вивчати марксизм-ленінізм, звітувати перед читачами; і... необхідно організувати при Спілці партійну організацію.

Література таким чином опинилася під ідеологічним тиском. У той же час перехід від старого суспільного ладу з його чіткою класовістю до радянського зробив життя динамічним, несподіваним, на арені з'являються нові герої. Письменники не могли стояти осторонь цих процесів. Але радянський уклад життя не був відомий місцевим літераторам, що позначилося на творчому процесі. Нариси, оповідання, поезії Ф.Потушняка, М.Томчания, С.Панька, А.Патрус-Карпатського, Ю.Керекеша, І.Чендея, Ю.Боршоша-Кум'ятського, Ю.Гойди свідчать про помірковане ставлення авторів до нової влади. Письменників приваблюють теми роздачі землі незаможним селянам, шкільництво, культура, однак упродовж 1940-х рр. не з'явилося жодного помітного твору,

який став би повнокровним відображенням свого часу.

Тільки у 1950 р. в Ужгороді вийшла друком збірка оповідань „Шовкова трава” Михайла Томчания. Її можна вважати початком новітньої закарпатської прози. Герой оповідання „Латаний мішок” Андрій Лобода „в спадщину від батька одержав — ручний возик, такі ж санки і один латаний мішок”. З ним і подався в колгосп за авансом, а там його висміяли. Герой викидає латаний мішок як символ бідності. З колгоспної комори доправляє Андрій додому віз зерна. Звичайно, письменник змалював ідилію, оповідання далеке від реального життя.

Пафосом ідеї повоєнних соціалістичних перетворень на Закарпатті позначено багато оповідань і нарисів із збірок М. Тевельова „На Белой Тиссе” (1950), „Гостиница в Снеговце” (1955), „Скажи от людей” (1963). П.Цибульського „Весняний вітер” (1954), Петра Угляренка „Рясний цвіт” (1954), „Над Боржавою верби шумлять” (1959), Василя Поліщука „Дзвенять струмочки” (1958), „Людина стає героєм” (1960).

Іван Чендей став не тільки свідком роздачі землі радянською владою відразу по війні, але й свідком відбирання в селянина тієї ж землі до колгоспів. Земля для селянина не тільки засіб існування, а й головний чинник формування свідомості.

Теми перших кроків колективізації на селі присвятив чимало своїх перших оповідань Іван Чендей. В оповіданні „Палій” письменник описує створення колгоспу. Селяни добровільно подають заяви, зібрання проходить мирно, спокійно, хоча відомо, що насправді колективізація проводилася жорстко, часто і з трагічними подіями, що пов'язано із виселенням родин заможних селян у Сибір. Єдиним тихим бунтівником виявляється Олекса Мушка, він не згоден віддавати свою землю колективові і не йде на збори. „Моя земля голоді?”, — ця думка мучить його і врешті він вдається до традиційного протесту — підпалює колгоспне сіно. Не хоче віддавати в колгосп свого плуга одноосібник Петро Бережник з оповідання „Плуг”. Автор у притаманній йому неквапливій манері оповіді зображує психологічну драму людини, від якої колгоспні активісти забирають нажитий тяжкою працею залізний плуг. У фіналі твору плуг повертають. „Ти, Петре, орав одним (*плугом* — П.Х.), а синові твоєму радянська влада дасть шість! Що на це скажеш?..”, - каже голова новоствореного колгоспу Федір Кодра. Але таким є фінал у книзі „Чайки летять на Схід” (1955). Насправді відбувалася неприхована конфіскація майна заможного селянина на користь новоствореного колгоспу. І варто було відчутти подих „хрущовської відлиги”, як у варіанті цього ж оповідання (збірка „Вітер з полонин”, Київ, 1958 р.), письменник опускає надуману кінцівку.

На цьому прикладі бачимо, що письменник був обмежений в оцінках реального, але намагався не зрадити головному — психологічній драмі свого

героя. Іван Чендей намагається знайти нового героя.

Нова дійсність сприймається нелегко, письменники намагаються уникати стереотипів, переказування подій, їх цікавлять соціопсихологічні та філософські проблеми людини, яка опинилася на межі епох. Саме в цьому руслі можемо розглядати оповідання збірок Івана Чендея „Чайки летять на Схід” (1955), „Вітер з полонин” (1958), „Ватри не згасають” (1960).

У 1960-1980-х роках література поволи звільняється від жорстких соцреалістичних схем. У романах, повістях помічаємо заглиблення авторів у моральний світ героїв. Але особливо відчутна ця риса в малих жанрах. Помічаємо стійкий інтерес до соціокультурних процесів, психології героя, кращі письменники намагаються вибудувати філософські моделі буття, вивільнитись від домінування партійності. Все це підносить закарпатську прозу на високий естетичний рівень, таким чином наша „маргінальна література” стає відомою всесоюзному читачеві. У цей час в московському видавництві „Молодая гвардия” виходить збірник оповідань Івана Чендея „Костры не гаснут” (1962).

Роман „Птахи полишають гнізда” (1965) не тільки засвідчив широкі епічні можливості письменника, а й відкрив новий підхід до теми індустріалізації. Недарма роман Івана Чендея зазнав похвали, але водночас спровокував чимало нападок на автора. Така доля новаторських творів. Загалом критика зводилася до того, що письменник схильний ідеалізувати сільську патріархальність, він недостатньо глибоко розкриває ідею соціалістичного будівництва, позаяк лише кілька епізодів присвячено зведенню електростанції в горах. Головний герой роману Михайло Пригара, одвічний селянин, що прикипів до своїх пагорбів, таки кинув роботу в колгоспі, подався на будівництво ГЕС, але „чув себе тут чужим...”. І.Чендей вкотре сконцентрував увагу на духовному світі людини, яку час змусив прийняти новий спосіб життя.

Твір цей умовно вписується у запропоновану нами схему. Маємо скоріше філософський роман, вибудований на руйнуванні психологічних стереотипів, що спричинило будівництво ГЕС як головний фактор відходу патріархального життя.

Однак, на наш погляд, крайові літератори так і не створили узагальнюючий художній образ закарпатця – будівника комунізму. У кращих творах письменники зосередили увагу на проблемах духовного світу героя, якого доля за доволі короткий відрізок часу примусила відмовитися від усталених норм індивідуального господарювання і перейти у нову, власне люмпенську, якість, стати частиною умовного колективу, яким управляє партійно-господарська верхівка.

2. Теми суспільно-політичного розвитку Закарпаття у першій половині ХХ століття, боротьби з фашизмом .

Етапним для нової закарпатської літератури став роман Федора Потушняка „Повінь”. Письменник художньо зобразив „повінь” історичних колізій на Закарпатті від Першої світової війни до часу возз’єднання краю з Радянською Україною. Тематика „Повені” близька до романів „Верховино, світку ти наш...” М.Тевельова, „Карпати” С.Скляренка, „Круті дороги” П.Клименка. Це типові соцреалістичні твори, написані письменниками з-поза меж Закарпаття, для яких ця земля була екзотичним краєм, новою складовою радянського простору. Перевага роману Ф.Потушняка в тому, що автор був безпосереднім учасником багатьох описаних подій, з материнським молоком перейняв духовний світ рідного краю, сприйняв красу природи, досконало знав життя, побут, звичаї та обряди свого народу.

Роман Потушняка є підтвердженням того, що так звані „маргінальні теми” найкраще художньо втілюються під пером письменників, для яких герой є частиною їх власного Я. Скажімо, в російській літературі тема громадянської війни на козацьких теренах описана десятками письменників, але вершинним виявився „Тихий Дон”, написаний козаком Михайлом Шолоховим.

Роман „Повінь” започаткував у закарпатській романістиці тематичний напрямок про складну панораму подій на Закарпатті від початку Першої світової до закінчення Другої світової воєн, перших років утвердження радянської влади. У цьому ряду романи Ю. Мейгеша „Верховинці” (1961), С. Панька „Під синіми Бескидами” (1962), В.Ладичця „Перехрестя” (1967), І.Долгоша „Колочава” (1982), П. Углярєнка „Гірка сльоза радості” (1982). В умовах незалежної України Л. Балла створює цикл романів „Місце зустрічі – безмежність”, в яких через призму долі трьох поколінь сім’ї Герловці, змальовує історію Закарпаття і суміжних районів Угорщини та Словаччини впродовж ХХ століття.

Закономірним є звернення до теми суспільно-політичного розвитку Закарпаття у першій половині ХХ століття та боротьби з фашизмом й Івана Чендея. У руслі цієї теми написано більшість оповідань збірки „Чайки летять на Схід”. Показовим є оповідання „Провесна”, де описано вибори до Чехословацького парламенту. Письменник показав всю облудливість буржуазних партій, їх агітатори приманюють виборців міндобривами, взуттям, гарними обіцянками. Їм протистоять комуністи на чолі з робітником лісозаводу Дмитром Яричем, які й одержують переконливу перемогу.

У повісті „Терен цвіте” (1958 р.) письменник описав події 1920 року, коли Чехословаччина здійснила так звані реформи і роздала землю бідарям. Подіям соціального протесту закарпатців у 1930-х рр. присвячено повість „Чорна сальва”.

Характерною ознакою цих творів є відображення боротьби закарпатців за соціальну справедливість. Герої, переважно сільські активісти, комуністи намагаються вирішувати

власні долі. Під вітрами часу неминуче ламаються долі і душі, вистояють найсильніші. Повінь життя продовжує немилосердно перетворювати маленький екзотичний край із „забутої землі” (за І.Ольбрахтом) у складову загальноєвропейського культурно-історичного простору.

Близькі до цієї тематичної групи твори про події Другої світової війни. Гортійський режим послав закарпатців вмирати на Схід. Чимало наших краян переходило в антифашистське підпілля, партизанські загони. Письменники показують приклади усвідомленої боротьби з фашизмом. Закарпатцям-антифашистам присвячені романи П.Углярєнка „Тільки той, хто знав” (1967), І.Долгоша „Синевир” (1968), „Роса Росії” (1990), В.Ладичця „За бруствером світанок” (1976), В.Греби „Спаленої землі не буде” (1991), повісті В.Поліщука „Зустрінемося на Менчулі” (1959), В. Басараба „Летіла частка сонця” (1985), оповідання Й.Жупана, М.Тевельова, П.Цибульського та інших письменників.

Іван Чендей був людиною свого часу і не міг оминати цієї актуальної тематики, вона блискуче реалізована насамперед у його новелах. Чендеєвого гімназійного друга поета Дмитра Вакарова фашисти закатували. Пам’яті Д.Вакарова присвячено блискуче оповідання „Жорно”.

Отже, складні перипетії суспільно-політичного життя краю періоду Чехословаччини і боротьби з фашизмом склали вагому тематичну групу в закарпатській літературі радянського періоду, сприяли розвитку роману, повісті, новелістики. Як письменник-реаліст І.Чендей присвятив цим темам ряд краших творів.

3) Історичні романи про давню руську історію

Характерною ознакою української літератури 70-80 років є звернення до історичної теми. Романи П.Загребельного, Р.Іванчука, Л. Костенко, Вал.Шевчука, Р.Іванченко та інших авторів започаткували нові підходи до аналізу відомих історичних подій, постатей, стали свідченням активного пошуку ключових подій української історії, носіїв національних ідеалів.

У закарпатській історичній романістиці найбільш привабливими стали твори Петра Углярєнка. Закарпатська історична тематика найкраще представлена у його романі „Князь Лаборець” (1971).

Історична проза знайшла місце і в творчості В.Фединишинця, який видав роман-гротеск „Бранці лісу, або хашовики” (1993), присвячений подіям у Підкарпатській Русі 30-х років, а згодом — історико-філософський роман „Отець Духнович” (1994), продовживши цим галерею історичних постатей Закарпаття.

Історична тематика загалом не характерна для творчості Івана Чендея, він більший прихильник сучасної тематики.

4. Соціально-побутова тематика

Соціально-побутова тематика — одна з найбільш характерних рис закарпатського

письменства. Частина митців намагається достовірно зобразити і оцінити недавнє минуле Закарпаття, знайти в тому часі діяльну особистість. Для інших соціальне життя, побут стають своєрідним поштовхом для пошуку нових форм естетичного вираження.

Головна психологічна проблема у тому, що радянська держава нав'язала закарпатцям, зорієнтованим на вікові традиції, свої соціокультурні постулати. Це спричинило складні процеси духовної переорієнтації особистості.

Здається, це благодатне поле для літератури, оскільки література завжди критично ставилася до дійсності, але не в умовах радянської дійсності, де письменника намагаються загнати у прокрустове ложе ленінської ідеології. Так, заперечується релігія, коли для закарпатця релігійні вірування є органічною часткою його буття. Недарма навіть переконані комуністи в радянський час хрестили своїх дітей, відбували хоч вряди-годи релігійні обряди. У той же час змушені були вести атеїстичну пропаганду. Письменникам заборонялося створювати непривабливий образ партійного керівника.

Через призму минулого намагаються розкрити духовні інтереси закарпатського селянства О. Маркуш у книгах „Марамороські оповідання” (1956), „Світанок Тисі усміхнувся” (1966), Л. Дем'ян — „Весілля без жениха” (1956), „Оповідання синіх Карпат” (1964).

Знаковим твором для літератури Закарпаття став роман Михайла Томчания „Жменяки” (1964). Виведений ним образ одвічного селянина Івана Жменяка став одним із небагатьох наріжних каменів закарпатця в літературі. Пошуки духовного світу людини, яка має належний статок, але опинилася на межі морального протистояння, особливо проявилася в книгах Ю. Керекеша „Парубкова дочка” (1958), „Христина” (1967), „Чотири дні відпустки” (1972), романі „Блукання в порожнечі” (1981). Вагомими творами літератури стали романи і повісті Юрія Мейгеша „Сьогодні і завтра” (1969), „Життя — хвилини, роки” (1976), романи „Така любов” (1978), „Небезпечний вік” (1983).

Особливе місце серед творів соціально-побутової тематики посідає творчість Івана Чендея. Власне, ця тематика наскрізь пронизує всю його творчість. Він проявив себе глибоким знавцем народного життя у всіх його проявах. Цю рису помітив свого часу ще П.Панч. Благословляючи у дорогу збірку „Вітер з полонин” (Київ, 1958), він писав про І.Чендея як про „майстра, обдарованого гострим зором, глибоким знанням побуту своїх героїв” [6, 4].

У час „хрущовської відлиги” Іван Чендей видав книгу „Березневий сніг” (1968), згодом — „Теплий дощ” (1979), „Кринична вода” (1980). Герой повісті „Іван” Іван Каламар — представник радянської влади, активіст, голова сільради, зображений темними барвами. Він п'яничка, гульвіса, необмежена влада на селі згубила його душу.

Повість і ряд оповідань з книжки „Березневий сніг” перечили уявленням про чесність і порядність можновладців, тому партійно-радянське керівництво піддало книгу нещадній критиці, письменника виключили з рядів компартії, що стало небезпечним для його подальшої творчої долі.

Іван Чендей заглиблюється у психологію героїв, надає особливої ваги художній деталі. Він реалізує світ художніх образів через конкретні предмети, які, як правило, стають своєрідним ключиком розгадки духовних устремлінь героя. Це може бути предмет домашнього вжитку, атрибут влади, як: печатка Івана Каламаря, хитромудре приладдя, змонтоване одним із юних Пригар, несесер чи колекція книг, незвична каблучка тощо. Часто прозаїк з притаманною класичній літературі послідовністю акцентує увагу читача саме на таких деталях, ніби пропонуючи йому самому домаювати той чи інший художній образ.

Свого часу письменник, ділячись секретами своєї творчості з автором цих рядків, на той час ще початківцем, сказав: „Мені важко дається сюжет. Але сюжет — це тільки схема, за якою може ховатися неспроможність автора проникнути у глибини людської душі. Мене насамперед цікавить світ інтересів героя. Той світ завжди предметний. Для селянина дорогим є простий заступ, а для інтелігента — книга. Тому я так багато уваги надаю деталі. Розумний читач через деталь відразу збагне думку автора”.

Соціально-побутова тематика, на нашу думку, - це найсильніша сторінка творчості Івана Чендея, він проявив себе тонким психологом, знавцем людської печалі й найвищого вдовolenня, що дозволило запропонувати особливого, чендеївського героя, якими прийшли до нас сільський урядник Каламар, партійний функціонер Белоусофф чи пройдисвіт від культури Кукурічка.

5. Темі урбанізації, духовного світу сучасників, формування особистості в умовах Незалежності

Руйнування старого патріархального життя стало реальністю ХХ століття і чи не провідною темою літератури другої половини ХХ століття. В останні десятиліття триває становлення постіндустріального інформаційного суспільства, у ньому особливо невмолимо руйнуються традиції, формуються нові уявлення про призначення людини і сенс самого життя, масова культура нав'язує цінності, які суперечать гуманістичним ідеалам і часто є несумісними з етнічними стереотипами.

Соцреалізм у його класичному варіанті поступово перестає визначати характер літературного життя. У романах і повістях останньої чверті ХХ століття органічно переплітаються історія, фольклор, світ реальний і віртуальний, гротескно-бурлескний, часто події перетворюються у фарс. Починається своєрідна руйнація традиційних жанрів. Прикладом опанування нової естетики стала книга Юрія

Мейгеша „Сьогодні і завжди” (1969), романи „Небезпечний вік” (1983), „Стихія” (1987). На засадах нової європейської естетики прийшов у прозу угорськомовний поет і публіцист Ласло Балла з романом „Хмари без дощу” (1964), збірками оповідань „Жар в снігу” (1967) і „Стукіт всесвітнього годинника” (1970).

У центрі уваги письменників вкотре постає моральний світ людини, її духовні ідеали. Закономірно, що патріархальний світ відходить у минуле і в літературі Закарпаття. Серед героїв книг 80–90-х років не побачиш героя типу чендеївського Михайла Пригари, який би не хотів перебиратися у новозбудовану колгоспом хату. Літературними героями стають діти вчорашніх Пригар, вони без особливих роздумів переселяються і живуть у комунальних багатоповерхівках, гуртожитках, знаходять застосування своїм здібностям у різноманітних галузях господарства, науки, культури, залюбки користуються перевагами міського життя. Село перетворюється у своєрідну духовну оазу, де герой на певний час ховається від суєт і шаленого темпу міського життя, герої часом їздять у село з обов'язку перед батьками. Відбуваються зміни і в самому селі, воно стає освіченішим, інтелектуальнішим, зовнішнє протистояння між бідним і багатим селянином практично не знаходить місця на сторінках книжок. Письменників цікавить духовний світ землероба, робітника, вчителя, інженера, лікаря, управління.

На хвилі нових естетичних шукань у літературу Закарпаття 70–80 років приходять молоді прозаїки Дмитро Кешеля, Петро Ходанич, Любов Дмитришин, Андрій Дурунда, а в наступне десятиліття Михайло Рошко. Звертаються до прози

поети Володимир Фединишинець, Людмила Кудрявська, літературний критик Юрій Балега.

На вістрі часу написаний роман Івана Чендея „Скрип коліски” (1987). Письменник порушив гострі соціальні та морально-етичні проблеми сучасного села й міста. Герої роману — селяни, журналісти, бібліомани, торгові працівники — живуть у відносному достатку, можуть собі дозволити випити в підсобці сільської крамниці чи посидіти в ресторані, піддаючись спокусі сп'яніння — алкоголь руйнує людські душі, злою силою вривається в село Забереж, у місто. Глибоке розуміння людської душі продемонстрував письменник у повістях „Казка білого інею”, „Кринична вода”, „Іванові журавлі”, „Далеке плавання”.

Своєрідним підсумком естетичних та філософських пошуків письменника стала книга повістей і оповідань „Калина під снігом” (1988), яка принесла письменникові звання лауреата Державної премії України ім. Т.Шевченка (1994).

Отже, закарпатська література другої половини ХХ століття перетворилася з „літератури маргінесу” в органічну складову української літератури. А творчість Івана Чендея є однією з її найвагоміших сторінок. На його творчість багато у чому рівнялись сучасники. Іван Чендей як ніхто інший у крайовій літературі спирався на архетипи колективного підсвідомого. Саме такими, архетипними й ментальними, були символи, що стали ключовими не тільки в його прозі, а й у духовному світі, вдумаймося в них: „Чайки летять на Схід”, „Жорна”, „Птахи полишають гнізда”, „Скрип коліски”, „Іван”, „Калина під снігом”.

Література

1. Чендей І.М. Вітер з полонин: Оповідання та повість. — К.: Державне видавництво художньої літератури, 1958. — С.75.
2. Юнг К.Г. Психологія і поезія // Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст./ За ред. Марії Зубрицької. — Львів: Літопис, 2001. — С.120.
3. Гей Н.К. Художественность литературы. — М.: Наука, 1975. — С. 233.
4. Скунець П.М. Коли мораль — патріархальщина. // Письменник Іван Чендей: Бібліографічний покажчик / Уклад.: О.Г.Люта, Л.О.Смочко, М.І.Трещак. — Ужгород: Мистецька Лінія. — 2006. — С. 114.
5. Письменники Срібної Землі / Упорядник П.М.Ходанич. — Ужгород: КП „Ужгородська міська друкарня”, 2006. — 672 с.
6. Панч П. В добру путь / Іван Чендей. Вітер з полонин: Оповідання і повісті. — К.: Художня література, 1958. — С.4.